

УДК 338.246.02

ДОСВІД АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ СВІТУ**Шамборовський Г.О. к.е.н.***Львівський національний університет імені Івана Франка*

У статті висвітлено особливості реалізації заходів державного антикризового регулювання розвинутих країн світу. Досліджено основні комплекси заходів державного антикризового регулювання в окремих країнах Європи щодо подолання наслідків кризи 2008-2009 рр. Проаналізовано міжнародне антикризове регулювання, що реалізується шляхом об'єднання зусиль кількох держав на прикладі діяльності Європейського стабілізаційного механізму (European Stability Mechanism). Наводиться класифікація видів державного антикризового регулювання та їх характеристика; виявлено основну проблему та визначено завдання антикризової політики провідних країн світу. На основі проведеного аналізу антикризових заходів урядів та центральних банків розвинених країн світу зроблено висновок про те, що основними сферами застосування є монетарна політика, підтримка реального сектора економіки та модернізація інфраструктури, які вимагають особливої уваги в умовах подолання кризи в Україні.

Ключові слова: антикризове регулювання, антикризові заходи уряду, глобальна фінансово-економічна криза, Європейський стабілізаційний механізм, розвинені країни світу.

UDC 338.246.02

CRISIS MANAGEMENT EXPERIENCE IN THE DEVELOPED COUNTRIES**Shamborovsky G., PhD in Econ.Sc.***Lviv National University named after Ivan Franko*

The article is concerned with the features of the implementation of state crisis management measures of the developed countries. The major complexes of measures of state regulation of crisis in European countries to overcome the crisis of 2008-2009 are investigated. The international crisis regulation implemented by joint efforts of several states by the example of the European Stability Mechanism is analyzed. There is a classification of types of state crisis management and their characteristics; it found the basic problem and identified the objectives of anti-crisis policy of the developed countries. On the basis of results of the analysis of the governments' and central banks' anti-crisis measures of developed countries it has been concluded that the main areas of application are the monetary policy, supporting the real economy and the modernization of infrastructure, which requires special attention in terms of the overcoming the crisis in Ukraine.

Keywords: crisis management, crisis measures of the government, the global financial crisis, the European stability mechanism, developed countries.

Актуальність теми. Реагування урядів та центральних банків розвинених держав світу на глобальну фінансову та економічну кризу загалом мала багато як спільних, так і відмінних рис. Відзначимо, що перші кроки були спрямованими на вирішення найбільш гострих питань, зокрема короткострокових труднощів банківської ліквідності, а також наявність проблем на ринку житла та іпотеки, а також зайнятості. Наступним кроком варто виокремити значно масштабнішу міжнародно-фінансово підтримку та активізацію діяльності в цілому та/або окремих секторів та інституційних агентів економіки.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми охоплює вітчизняні авторські роботи Борисова С.Є. [2], Головіна Р.Г. [3], Юрчишина В.В. [6] та аналітичні дослідження Інституту економічних досліджень та політичних консультацій [1], також ряд іноземних ресурсів для оцінки статистичних даних та інформації для роздумів [4], [7-13]. У зв'язку з масштабністю охоплення предмету наукового дослідження можемо виокремити коло невирішених проблем, зокрема питання огляду докризової ситуації та оцінки ефективності результатів реалізованих заходів антикризового регулювання розвинених країн світу.

Мета роботи – простежити та проаналізувати дії урядів та центральних банків розвинених країн світу задля боротьби з фінансовою та економічною кризою в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Кризові явища в економіці є свідченням певного дисбалансу та недосконалості системи суспільно-економічного розвитку, а отже, мають потребу державного (на рівні урядів окремих розвинених країн) та міжнародного (на рівні об'єднання спільних дій багатьох держав) антикризового управління («anti-crisis management»), котре переважно локалізується саме у сфері економічних взаємовідносин. При цьому варто відзначити, що кожна держава має свої особливості, пріоритети у проведенні політики антикризового регулювання. Ось до прикладу, в Австрії таке регулювання перш за все стосується державного кредитування, прямих фінансових «вливань» у реальний сектор економіки; що стосується Чехії, то перш за все підтримка стосується таких пріоритетних галузей економіки як сільське та лісове господарство; у Німеччині – це політика стимулювання попиту та збільшення інвестування перш за все у сферу

освіти та інфраструктуру); в Іспанії антикризове регулювання першочергово стосується політики залучення інвестицій, а також підтримання галузі будівництва [2, с. 201].

Уряди розвинутих країн світу під тиском кризових процесів в економіці були змушені застосовувати заходи жорсткої економії для покриття бюджетного дефіциту. У більшості країн, економічні програми були дуже ефективними, за винятком таких країн як Румунія та Латвія, які залишилися у так-званій «негативній зоні» з 2010 року.

Пропонуємо використовуючи дедуктивний метод оглянути проблематику даного дослідження спершу через представлення результатів оцінки ефективності проведених антикризових заходів для країн Єврозони у 2010 році.

Результати оцінки відобразимо у табл. 1, при цьому присвоєння 1-го балу характеризує неефективність реалізації антикризових заходів; присвоєння 3-го балу вказує на більш-менш достатні заходи, а 5-ий бал представляє абсолютно достатні та успішні антикризові ініціативи [8].

Таблиця 1 - Оцінки ефективності антикризових заходів європейських країн від неефективних до найбільш успішних

Країна	Присвоєна оцінка успішності реалізації антикризових заходів, бал
Латвія	1,0
Румунія	1,3
Греція	1,9
Хорватія	2,1
Іспанія	2,4
Словенія	2,5
Португалія	2,8
Угорщина	2,8
Сербія	3,0
Словаччина	3,2
Ірландія	3,3
Болгарія	3,4
Албанія	3,7
Італія	3,8
Франція	4,1
Бельгія	4,3
Австрія	4,5
Німеччина	4,7
Фінляндія	4,8
Литва	5,0
Швеція	5,5
Нідерланди	5,5
Чеська Республіка	6,3
Данія	7,2
Норвегія	7,4

Джерело: [7; 12]

За даними табл. 1, можемо спостерігати оцінку антикризових заходів для країн Європи. Так, Норвегія отримала найвищу оцінку у світі – 7,4 бали. Інші країни, в яких антикризові заходи перевищили 7 балів є Данія, після них Швеція та Фінляндія. Зауважимо, що Румунія з присвоєним балом 1,3 знаходиться у числі країн з найменшою кількістю юридичних і адміністративних обмежень для іноземних компаній, а політична нестабільність може слугувати чинником погіршення бізнес-середовища для іноземних інвесторів.

Однією з успішних держав щодо результативності та ефективності антикризового регулювання поряд з іншими країнами є також і Швеція (із присвоєним балом 5,5), як країна з відкритою економікою, та будучи глибоко інтегрованою у систему міжнародних торговельних та фінансових потоків. Оглянемо дії Швеції у напрямку ліквідації кризових явищ в економіці під час світової фінансової кризи 2008-2009 рр.

Центральний банк (далі – ЦБ) окреслив коло основних ризиків Швеції, зокрема:

- зниження платоспроможності;
- послаблення фінансової дисципліни, тощо [6, с. 54].

Поряд з цим антикризові заходи ЦБ Швеції стосувалися таких сфер:

— управління процентними ставками, зокрема в частині їх зниження, котре сприяло розвитку підприємництва. Такі дії зумовили занепокоєння та деяке послаблення крони. Тому дії монетарної влади Швеції стосувалися саме підтримки виробництва, антикризові заходи щодо попередження спаду виробництва та зміцнення конкурентних позицій, на що спрямовувалися ряд заходів щодо підтримання ліквідності та платоспроможності банківської системи Швеції.

— позиції Швеції у міжнародній співпраці та фінансовому сприянні сусіднім державам. Так, у травні 2008 р. ЦБ Швеції (Ріксбанк для цих цілей надав 500 млн. євро), Норвегії та Данії спільно фінансували покриття суттєвих втрат фінансової та банківської системи Ісландії. Також у цей час уряди Швеції та Данії надали тимчасову фінансову допомогу Латвії до узгодження державою стабілізаційної програми фінансування з МВФ [6, с. 53].

Поряд з цим варто зазначити, що серед розвинених країн Європи є також і держави так-званих держав «низьких доходів», до яких можемо віднести Болгарію (із присвоєним ефективності антикризових

заходів балом 3,4). Відзначимо, що за період 2011-2015 рр. у Болгарії спостерігається швидкий економічний ріст.

На фоні політики стабілізації, згідно з даними Національного статистичного Інституту Болгарії на рис. 1, зафіксовано дефіцит державного бюджету – 5,80 % ВВП за підсумками 2015 р.

Рис. 1. Частка державного бюджету Болгарії у % до ВВП, 2006-2015 рр. [10]

Державний бюджет в Болгарії нарахував -0,73 % ВВП у порівнянні з періодом 2000-2014 рр., досягнувши рекордно високого рівня 1,90% ВВП станом на 01.01 2007 року і рекордно низького рівня -5.80% ВВП станом на 01.01.2015 року [10].

З метою боротьби з такого роду проблемами, дії уряду Болгарії у період 2009-2010 рр. були спрямовані для реалізації оптимізованого пакету пасивних та активних заходів на ринку праці. Окрім цього урядом Болгарії застосовувалися такі антикризові заходи у цьому напрямку, зокрема:

- запроваджено податки на нерухомість та автомобілі преміум класу;
- було знято пільги для держслужбовців,
- відбулося збільшення ПДВ на 2%;
- також було введено як антикризовий захід – оподаткування пенсій для осіб, котрі продовжують працювати повний робочий день [7; 10].

Протягом цього періоду державою фінансувалися ці заходи не тільки з державного бюджету Болгарії, але також у рамках таких тимчасових європейських структурних фондів як: Європейського фінансового стабілізаційного механізму (ЄФСМ) та Європейського фонду фінансової стабільності (ЄФФС), котрі у липні 2011 року було об'єднано в одну інституцію під назвою Європейський стабілізаційний

механізм (European Stability Mechanism – ESM) [9]. Доцільно розглянути дещо детальніше діяльність ESM, як дієвий фонд щодо впровадження та реалізації політики міжнародного антикризового регулювання фінансового сектору.

Так, перш за все відзначимо, що основними інструментами фінансової допомоги ESM є такі:

- надання кредитів країнам, що зазнають або котрим прямо загрожують серйозні фінансові труднощі;

- купівля ESM облігацій держави-членів як на первинному, так і на вторинному боргових ринках;

- заходи фінансової допомоги у вигляді кредитної лінії;

- можливості кредитування країн для цілей рекапіталізації фінансові установи;

також передбачена можливість прямої рекапіталізації фінансових установ за певних умов [9].

Станом на січень 2015 року, ключовими фактами діяльності ESM є такі:

1) організаційно-правова структура. ESM є міжурядовою установою, котра діє відповідно до міжнародного публічного права. Керуючим директором є Клаус Реглінг. Персонал налічує 140 осіб персоналу;

2) тривалість діяльності. ESM є постійно діючою установою;

3) структура капіталу. Статутний капітал ESM становить 704,8 млрд. євро, з них: 80,5 млрд. євро є оплаченим капіталом, і 624,3 млрд. Євро – неоплачена частина капіталу;

4) максимальний обсяг кредитної лінії становить – 500 млн. євро;

5) Перелік 19-ти країн-членів ESM та їх частки участі у капіталі ESM (%) станом на березень 2015 року: Австрія (2,76%), Бельгія (3,45%), Кіпр (0,19%), Естонія (0,18%), Фінляндія (1,785%), Франція (20,247%), Німеччина (26,96%), Греція (2,7975%), Ірландія (1,58%), Італія (17,79%), Латвія (0,27%), Литва (0,406%), Люксембург (0,248%), Мальта (0,07%), Нідерланди (5,678%), Португалія (2,49%), Словаччина (0,818%), Словенія (0,42%), Іспанія (11,82%) [9].

6) станом на березень 2015 року, витрачена сума допомоги становить 47 млн. євро, з них:

- підтримка дій антикризового регулювання ESM Уряду Іспанії шляхом надання кредиту для рекапіталізації банку на загальну суму 41,3 млн. євро. Програму фінансової допомоги було у повному обсязі реалізовано станом на 31 грудня 2013 року;

- підтримка дій антикризового регулювання Уряду Кіпру шляхом надання позики на предмет макроекономічного регулювання. Програма фінансової підтримки фондом ESM реалізована на суму 5,7 млн. євро із 9 млн. євро, що передбачаються на дані цілі фондом ESM [9].

Проте, окрім ESM заслуговують уваги також й інші успішні та дієві міжнародні європейські ініціативи, основним акцентом яких є антикризове регулювання до яких варто віднести:

1) дієвість програми забезпечення фінансової підтримки зі сторони трьох кредиторів, а саме: Європейського союзу (ЄС), Міжнародного Валютного Фонду (МВФ), Європейського центрального банку (ЄЦБ). Програми підтримки розробляються індивідуально для кожної держави та уже запрацювали успішні проекти у Румунії та Латвії (з 2009 року), а також у таких чотирьох країнах як Греція, Португалія, Ірландія та Угорщина [3];

2) у рамках міжнародного антикризового регулювання розроблено заходи в частині залучення фінансових інвестицій, а також захисту вкладів громадян у банки. Так, з цією метою Єврокомісією запропоновано необхідність створення бюджету обсягом 1,4 млрд. євро для цілей створення та реалізації Програми підтримання розвитку конкурентоспроможності підприємців на 2014–2020 роки. Такі заходи безсумнівно мали б позитивно вплинути на реальний сектор економік країн – учасників ЄС, стимулюючи експорт та сприяючи зміцненню валюти євро [4].

3) у 2011 році інституцією ЄЦБ попри уже діючу програму кредитування, успішно реалізуються деякі інноваційні заходи в рамках Програми фондового ринку (діє з 2010 року для антикризової політики підтримки таких країн Єврозони як Греція, Португалія та Ірландія; а також з 2011 року охоплює також Іспанію та Італію. Програма передбачає стимулювання втручання центрального банку та національних європейських банків до управління борговими цінними паперами шляхом їхньої купівлі країн-учасниць. Упродовж травня 2010 р. – грудня 2011 р. ЄЦБ було викуплено облігацій загальною сумою 218 млрд. євро.) та Програми щодо купівлі облігацій (дана Програма спрямовувалася на мотивування кредитних інституцій щодо

надання кредитів своїм клієнтам. У рамках цієї Програми викуплено облігацій загальною сумою 40 млрд. євро) [3], тощо.

Як уже зазначалося, заходи антикризового регулювання розвинених країн світу стосувалися різних аспектів регулювання. При цьому, можемо об'єднати дії вчинені урядами різних країн для уникнення кризових явищ у їх економіках за спільними характерними ознаками у вигляді табл. 2.

Таблиця 2 - Оцінка антикризових заходів Урядів та центральних банків держав світу

Сфера/напрямок застосування	Країна/Країни	Перелік та зміст заходів у боротьбі з кризою	Окремі приклади
Монетарна політика	ЄЦБ, ФРС, Банк Великобританії, Індія, ЦБ Швейцарії та Китаю, Японія, Канада, Швеція, Австралія, Китай, Індія, Росія	Заходи для надання ліквідності в національній валюті передбачали розширення ліквідності через спрощення умов та збільшення термінів рефінансування, купівля державних та приватних цінних паперів, зменшення резервних вимог.	США зменшив ставку рефінансування до 0-0,25% з 5,25 до початку кризи, почав проводити купівлю цінних паперів. ЄЦБ знизив ставку з 4,25% до 1,0% та збільшив максимальний термін рефінансування з 3-ох до 12-ти місяців, розпочато купівлю облігацій.
	ЄЦБ, Банк Англії, Банк Японії, Швейцарський національний банк, ЦБ Китаю та Австралії, а також Росія, Польща, Індія, Бразилія, Корея, тощо.	Заходи для збільшення ліквідності в іноземній валюті	Зокрема, ФРС було укладено угоди про свопи з ЄЦБ, Банком Англії та Японії, Швейцарським НБ (без обмежень на суму), ЦБ Китаю, Австралії та Швеції, також Бразилії та Мексики, Кореї та Сингапуру на суму понад 30 млрд. дол. США. Також ЄЦБ укладено двосторонні угоди про свопи у валюті євро на швейцарські франки та шведські крони (вартістю понад 10 млрд євро).
Ринок житла та іпотеки	США, Японія, РФ, Австралія, Швеція, Китай, Франція, Великобританія, Бразилія	Розширення програм підтримання будівництва та придбання житла, сприяння процесам реструктуризації іпотечних кредитів, просування проектів та програм щодо гарантування кредитів	1. Урядами Великобританії, Франції та Китаю було зменшено розмір першого внеску на придбання житла, суттєве зниження відсотків по кредитах на перше придбання житла, ліквідацію окремих податків, на придбання житла. 2. Уряд США викупив іпотечних цінних паперів на суму понад 1 трлн. дол. США, при цьому сукупні витрати бюджету США на реалізацію програм підтримання власників житла десятки мільярдів дол. США.

Продовження таблиці 2

Фінансова допомога країни міжнародним фінансовим інституціям	США, Франція, РФ, Велика Британія, Південна Корея, Швеція, Індія, Китай	Рефінансування або гарантування банківських боргів за рахунок державних коштів; Зменшення нормативів резервування	Урядом Великобританії надано гарантії на міжнародні борги. Наприклад у Китаї відповідна ставка резервування була знижена на 0,5 в.п
	США, Франція, РФ, Німеччина.	Кредитування банків та інших фінансових установ; кредитування під заставу надійних комерційних банків; викупування так-званих «токсичних» (проблемних) активів	Урядом РФ запроваджено практику надання субординованих кредитів банкам ЦБ Росії. Урядом США впроваджено програму ліквідації проблемних активів (TARP), а також реалізовано додаткове фінансування таких іпотечних агентств як Fannie Mae та Freddie Mac
	Бельгія, Німеччина, Велика Британія, Японія, РФ, Португалія, Нідерланди.	Викупування акцій фінансових установ урядами держав	Обсяги фінансування наступні: 223 млрд. дол. США у Японії; 30 млрд. дол. США у Китаї; 50 млрд. фунтів стерлінгів Урядом Великобританії для підтримання 8-ми банків; Урядом США спрямовано 700 млрд. дол. США для підтримання їхніх фінансових установ шляхом купівлі акцій.

Джерело: [1, с. 14-19, с. 24-25; 3; 6, с. 54-55; 13]

Проте попри існування більш популярних антикризових заходів, можна також виокремити і ряд інших заходів за окремими сферами, до яких можемо віднести такі:

1. Контроль грошових коштів банків

- обмеження фінансової винагороди топ-менеджменту (Велика Британія, США);

- зміна вимог та правил ведення бухгалтерського обліку, реформи щодо нормативів капіталу, зміна/запровадження принципів діяльності міжнародних рейтингових агентств, страхової діяльності, наглядових органів, інвестиційних фондів, ринків деривативів, тощо (Велика Британія, США, Німеччина);

- утворення спеціального інституту, котрий в цілому здійснює регулювання фінансових ринків, а також запровадження обов'язкових вимог до банківських установ щодо кредитування домогосподарств та підприємств (США, Китай, Франція);

2. Фінансова підтримка реального сектора економіки, що здійснювалася з одного боку для цілей надання фінансової допомоги тим підприємствам, котрі найбільше зазнали впливу кризи, зокрема через державного кредитування для цілей підтримання ліквідності та фінансування реструктуризації/здійснення інвестицій; а з іншого боку, – стимулювання попиту на продукцію тих підприємств, що зазнають суттєвих втрат від кризи, а також їх пільгове оподаткування (Японія, Китай, Чехія, Фінляндія, США, ЄС, РФ, тощо);

3. Інвестиції у розбудову та модернізацію інфраструктури шляхом вкладення у транспорту інфраструктуру (США, Велика Британія, Китай, Німеччина, Канада, Франція, Індонезія, Австралія, Саудівська Аравія, Південна Корея,) та підтримання проектів/програм державно-приватного партнерства (Велика Британія, Індія, Бразилія) [1, с. 14-19, с. 24-25; 4].

Висновки. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що реалізація антикризових заходів сприяли полегшенню проявів кризи для економіки та населення в таких країнах як США, Франція, Швеція, Польща, Чеська Республіка, Велика Британія, Китай, Австрія, Німеччина, Фінляндія, Литва, Данія та Норвегія.

В більшості європейських країнах вдалось підтримати фінансову, соціально-житлову, сферу зайнятості, інвестування та міжнародну ділову активність через вдосконалення законодавства в галузі зайнятості, збільшення робочих місць, особливо для молоді, координацію зусиль різних державних відомств щодо розробки та проведення економічної політики, шляхом посилення державного втручання в економіку.

Ефективним інструментом у боротьбі з фінансовою та економічною кризою в таких країнах ЄС як Болгарія, Румунія, Греція та ін. може стати Європейський стабілізаційний механізм спрямований на покриття бюджетного дефіциту та проведення реформ в сфері фінансів та економіки.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку варто вважати необхідність оцінки ефективності досліджених антикризових заходів і з'ясування доцільності та можливості імплементації досвіду антикризового регулювання розвинених країн в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антикризова політика в світі та Україні: порівняльна оцінка заходів та економічних ефектів. Аналітична доповідь // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Київ. – Грудень, 2009 р. – 39 с.

2. Борисова С. Заходи державного регулювання по виходу з кризи національних економічних систем / С. Є. Борисова // Вісн. Донец. ун-ту. – 2011. – Т. 1. – С. 200–203. – Серія В: Економіка і право.
3. Головін Р. Особливості реалізації заходів державного антикризового управління в провідних країнах світу / Р. Г. Головін // Державне управління: теорія та практика. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2013_1_8
4. Звіт Європейської Комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/economic_analysis/docs/financial_integration_reports/20120426-efsir_en.pdf
5. «Кризові явища в Єврозоні та їх вплив на політичні трансформації в ЄС». Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/772/>
6. Юрчишин В. Особливості монетарної політики Швеції / В. В. Юрчишин // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 1. – С.51–56.
7. Anti-crisis Politics Assumed by Some Governs from Euro Area. [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ann.ugal.ro/eco/Doc2012.1/Chirita_Toma_Sarpe.pdf
8. CESifo Group: Economic Facts and Figures. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.cesifo-group.de>
9. European Stability Mechanism: Factsheet. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.esm.europa.eu/publications/factsheet/index.htm>
10. National Statistical Institute of Bulgaria. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.nsi.bg/en>
11. Norway: ewco car on impact of the crisis on working conditions. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/comparative-information/national-contributions/norway/norway-ewco-car-on-impact-of-the-crisis-on-working-conditions>
12. Stiri nationale in Romania. [Electronic resource]. – Access mode: www.agenda.ro
13. Trading Economics // «Economics indicators». [Electronic resource]. –Access mode : www.tradingeconomics.com